

ki'nin tamamladığı bu medrese ona nisbetle Bâsriyye olarak anılır. Hanefî ve Şâfiî fıkıhı yanında Arap dili ve edebiyatı, hadis ve tarih bilgisiyle de dikkati çeken Herevî'nin, akranlarıyla olan çekişmeleri yüzünden zaman zaman gözden düşmesine rağmen hayatının sonuna kadar resmî görevlerde bulunmasından yöneticiler katında itibarını koruduğu anlaşılmaktadır.

Eserleri. Herevî'nin günümüze ulaştığı bilinen iki eseri *Me'âlî'ü'l-esrâr fî şerhi Meşâriki'l-envâr* ile (Süleymaniye Ktp., Turhan Vâlide Sultan, nr. 62; ayrıca bk. Brockelmann, *GAL*, I, 443; *Suppl.*, I, 614) *Fazlû'l-mün'im fî şerhi Şahîhi Müslim*'dir (Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 442-443; Oriental Public Library / Bankipûr, nr. 202). Kaynaklarda adları geçen diğer eserleri de şunlardır: *Şerhu Meşâbihi's-sünne*, *et-Tenvîr fî telhîsi'l-Câmî'i'l-kebîr* (Hanefî fıkıhı), *Takribü'l-aḥkâm* (Şâfiî fıkıhı).

BİBLİYOGRAFYA :

Makrîzî, *es-Sülûk*, X, 240, 312, 446-448, 483-485, 525; XI, 660, 664-665, 670, 687, 689, 732; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'îyye*, IV, 104-105; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gumr*, VII, 299-302, 307-312; VIII, 40, 41, 69-70, 113; Seḥâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, VIII, 151-155; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 5-6; Nuaymî, *ed-Dâris fî târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), [baskı yeri yok] 1988 (Mektebetü's-Sekâfeti'd-dîniyye), I, 329; Ebû'l-Yüm'n el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celîl bi-târihi'l-Kuds ve'l-Halîl*, Amman 1973, II, 111-112; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 189-190; Şevkānî, *el-Bedrü't-tâli'*, II, 206-208; Brockelmann, *GAL*, I, 443; *Suppl.*, I, 614; *İzâhu'l-meknûn*, II, 199, 490; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 185-186; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 150-151; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, X, 293-294; Sezgin, *GAS*, I, 139.

SAFFET KÖSE

HEREVİYYE

(الهروية)

Hâce Abdullah-ı Herevî'ye
(ö. 481/1089)
nisbet edilen
ve Ensâriyye diye de anılan
bir tarikat
(bk. HEREVÎ, Hâce Abdullah).

HERİM b. HAYYÂN

(هرم بن حيان)

(ö. 70/690 [?])

Tâbiîn devri kumandanlarından,
zâhid.

Irak ve İran fetihlerinde önemli rol oynayan Abdülkaysoğulları kabilesine mensuptur. Bazı kaynaklarda adı Hermâ, babasının adı Hibbân (*Tâcü'l-arûs*, "hrm"

md.; İbn Hacer, III, 601) şeklinde zikredilmektedir. Herim (yaşlı, kocamış) adının kendisine, annesinin iki yıl süren hamilelik döneminden sonra dişleri bitmiş olarak doğduğu için verildiği rivayet edilir (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 48). Ancak bu ismin ona, yaşlı bir çiftin çocuğu olduğu için veya kelimenin "akıl, nefis" gibi anlamlarından dolayı verilmiş olması daha mâkuldür (*Lisânü'l-Arab*, "hrm" md.). Buhârî ve İbn Hibbân gibi müelliflerin Herim'i Ezd kabilesine mensup göstermeleri yanlıştır. Hayatıyla ilgili çeşitli haberlerden Basra'da yaşadığı anlaşılmakta, kaynakların çoğunda Basralı bir tâbiî olarak tanıtılmaktadır. İlk müelliflerden Halife b. Hayyât, Velîd b. Hişâm'dan rivayette Herim'in sahâbî olduğunu kaydetmiş (*et-Târih*, s. 159), daha sonra as-hap hakkında yazılan eserlerde de sahâbîler arasında zikredilmiştir. Ancak bu bilgi, Herim'in sahâbî Hü mâme ed-Devsî ile çok yakın dost olması ve Hz. Ömer tarafından kumandan tayin edilmesi gibi ikinci derecedeki delillere dayanmaktadır. Hakkındaki yaygın kanaat tâbiîn neslinden olduğu yönündedir.

Herim, Hz. Ömer ve Osman devirlerinde Irak ve İran'daki bazı savaşlara kabilesi Abdülkays'ın emîri veya büyük bir askerî birliğin kumandanı olarak katıldı. Hz. Ömer döneminde meydana gelen Suhâb Vak'ası'nda kumandan olan Herim, 18 (639) yılında Nisâbur'u uzun bir kuşatmadan sonra sulh yoluyla ele geçirdi. 26'da (647) Basra Valisi Osman b. Ebû'l-Âs tarafından gönderildiği Kal'atü Necere'yi fethederek halkını esir aldı. Sâsânîler'in müslümanlarla yaptıkları ahdi bozmaları üzerine 29 (649) yılında birliğiyle Fîrûzâbâd'ı (o zamanki adı Cûr) muhasara etti. Basra Valisi Abdullah b. Âmir'in yardımcı olarak gönderdiği orduyla önce Fîrûzâbâd'ı, ardından İstahr'ı ele geçirdi. Abdullah b. Âmir İstahr'ın fethinden sonra durumu Hz. Osman'a bildirmiş, o da yazdığı cevabî mektupta, aralarında Herim'in de bulunduğu bir grup kumandanın İran'ın çeşitli beldelerine gönderilmesini istemişti. Bunun üzerine Herim'in Abdullah b. Âmir tarafından Cûr'dan kaçan Sâsânî Hükümdarı Yezdicer'di takip le görevlendirildiği ve onu Kirman'a kadar kovaladığı rivayet edilir.

Herim'in 30 (650) yılından sonraki siyasi ve askerî faaliyetleri hakkında yeterli bilgi yoktur. Taberî, Medine'de isyancılar tarafından kuşatılan Hz. Osman'ı korumak için Basra'dan hareket eden ilk tâ-

bîller arasında Herim'in de bulunduğunu bildirir (*Târih*, IV, 352). Buna göre Herim 35 (655) yılında hayatta bulunuyordu. Onun Hz. Ömer ve Ali'yi kastederek, "İki emîr bana birçok hadis nakletti" (Hücvîrî, s. 178) şeklindeki sözünden, Hz. Ali'nin hilâfet dönemine yetiştiği ve kendisini halife olarak tanıdığı anlaşılmaktadır. Zehebî Herim'i 70'li (690) yıllarda vefat eden tâbiîler arasında gösterir (*Târihu'l-İslâm*, s. 533-535). Basralı birçok tâbiînin rivayetine göre Herim bir fetih sırasında çok sıcak bir günde şehid düşmüş, toprağa verilir verilmez bir bulut kabrinin üstüne gelerek yağmur yağdırmış ve kabir o anda yemyeşil otlarla kaplanmıştı (İbn Sa'd, VII, 133-134; Ebû Nuaym, II, 122). Vefatı sırasında kendisinden vasiyette bulunmasını isteyenlere, hayatı boyunca vasiyet edebilecek kadar malı olmaması için Allah'a yalvardığını, bu duasının da gerçekleştiğini söylemiş, zırhının, atının ve hizmetçisinin satılarak borçlarının ödemesini istemiş, vasiyet olarak da Kur'an'dan bir bölüm (en-Nahl 16/125-128) okumuştur.

Zühd ve ibadet hayatıyla meşhur Basralı bir tâbiî olarak tanıtılan Herim'in Hz. Ömer'den hadis dinlediği, kendisinden de Hasan-ı Basrî ve diğer Basralı tâbiîlerin rivayette bulunduğu kaydedilir. Kaynaklar ayrıca, faziletli bir tâbiî ve sika bir râvî olmasına rağmen zühd ve ibadet yönü ağır bastığı için hadiste kendisine başvurulmadığına da işaret ederler. Herim'in oğlu Amr da kaynaklarda sika bir râvî olarak zikredilir (Buhârî, VI, 380-381; VIII, 243; İbn Hibbân, V, 513; VII, 215).

Herim, tâbiîn devrindeki zühd hareketinin başlıca temsilcileri olan sekiz zâhidten biridir. Bu zâhidlerin dördü (Herim, Âmir b. Abdülkays, Hasan-ı Basrî, Ebû Müslim el-Havlânî) Basra'da, dördü de (Mesrûk b. Ecda', Rebî' b. Hüseyin, Üveys el-Karanî, Esred b. Yezîd) Kûfe'de yaşamıştır. Aynı kabileye mensup olan Herim ile Âmir b. Abdülkays arasında zühd te-lakkisine dayanan sıkı bir dostluk vardı. Fakat Herim dinî konularda Âmir'den daha bilgili ve daha anlayışlıydı. Hasan-ı Basrî ise Herim'in müridi ve râvisi idi. Kaynaklarda yer alan bazı haberlere göre Üveys el-Karanî'nin Hz. Peygamber'e karşı beslediği sevgiyi, çektiği özlemi ve yaşadığı acıyı Herim de Üveys'e karşı hissetmiş, onu Yemen, Hicaz ve Irak şehirlerinde uzun müddet aradıktan sonra nihayet Kûfe'de bularak kendisiyle uzun uzun

sohbet etmişti (İbn Sa'd, VII, 132). Üveys'in Dimaşk'a yerleşmesi üzerine Herim'in onunla görüşmek için oraya gittiği de bilinmektedir (Zehebî, *A'lâmü'n-nübela*, IV, 48).

Bu sekiz zâhidin en dikkat çekici yünü, fetihler sayesinde toplumun refah seviyesinin hızla yükseldiği, buna bağlı olarak dinî hayatta çözümlerin yaşandığı bir dönemde zühd hayatını savunmuş olmasıdır. Yaşadıkları zühd ve ibadet hayatı, toplumda hızla yaygınlaşan zenginliğe ve bunun yol açtığı dinî gevşemeye bir tepki mahiyetindedir. Herim'in küçüklerin şımardığı, büyüklerin ihtiras emellerinin peşinde koştuğu bir zamanda yaşamaktan kaygı duyduğunu söylemesi de (İbn Sa'd, VII, 131, 133; Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 333; Ebû Nuaym, II, 120) aslında, İslâm toplumunda yaşanan bu hızlı sosyoekonomik değişimin doğurduğu dinî ve ahlâkî yozlaşmadan bir şikâyetir. Bu zâhidler, toplumun hızlı değişimi sırasında insanların dünyaya bağlılıkları arttıkça Allah ile olan bağlarının gevşediğini görmüşler, buna karşı zühd hayatını teklif etmişler, kendileri de bunu samimiyetle yaşamışlardır. Herim'e göre dünya sevgisiyle dolu olan bir kalbe âhiret sevgisi giremez; dünyevî çabalardan kurtulmadan âhiret için çaba gösterilemez (Ebû Nuaym, II, 119; Münâvî, I, 177).

İlk sûfilerden birçoğunun aksine Herim'de uzlet fikrine rastlanmaz. Herhalde siyasî ve askerî görevlerde bulunmuş olmasının bir sonucu olarak Herim toplum meseleleriyle ilgilenmiş, bulunduğu her yerde dinî değerleri hâkim kılma mücadelesi vermiştir. Herim fert, toplum ve devlet konularındaki görüşlerini birer anahtar-terim olarak kullandığı "muhabbet" ve "adalet" kavramlarına dayanarak açıklamıştır. Ona göre derin bir Allah sevgisini ifade eden muhabbet, insanın bütün fiillerinin değerini ortaya koyan gerçek ölçüdür. Nitekim Allah sevgisinden mahrum olan kimsenin günah işlediği, Allah sevgisine sahip kimsenin ise günahlardan kaçındığı ve daima hayırlı ameller işlediği görülür. Şu halde Allah sevgisi hayırlı amellere, sevgisizlik de günahlara götürür. Herim bunların ilkinde adalet, ikincisine fık adını verir. Bu ikisi arasında yer alan bütün ameller bunlara göre bir değer ifade eder. Meselâ ilmin bir ara değer olduğunu söyleyerek ilmiyle amel eden âlimi âlim olduğu için değil âdil ol-

duğu için övmüş, ilmiyle amel etmeyen âlimi de âlim oluşuna bakmadan fâsık diye yermiştir. Onun, "Fâsık âlimden sâkinin" sözü Hz. Ömer'e iletilince bu sözün kendisine karşı üstü kapalı bir tenkit olmasından şüphelenen halife Herim'e mektup yazarak ondan açıklama istemiş, Herim de kötü bir niyeti bulunmadığını, sadece ümmetin iyiliğini düşündüğünü, ileride ilim sahibi fâsık bir kişinin devlet başkanı olabileceğini, onun dinî hayatının topluma kötü örnek teşkil edeceğini, bu şekilde dinde gevşekliğe, şüpheye ve karışıklığa, hatta sapıklığa yol açabileceğini anlatmak istediğini bildirmişti.

Cenneti kazanmak veya cehennemden kurtulmak için değil yalnız Allah için ibadet etmek gerektiğini söyleyen ve ibadeti kayıtsız şartsız ödenmesi gereken bir ulûhiyyet hakkı kabul eden Herim, bu hakkı ödemenin vereceği gönül huzurunu cennetin vereceği mutluluktan daha tatlı, bu konudaki bir sorgulamanın yaratacağı eziklik ve utancı da cehennem azabından daha acı görür. Herim, ulûhiyyet ve ubûdiyyet konularındaki bu yaklaşımı sebebiyle bazı tâbîlerce sahâbîlerin bir kısmından üstün görülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hrm" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "hrm" md.; Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd* (nşr. M. Saîd Besyûnî Zağlûl), Beyrut 1406/1986, s. 331-334; *Müsne'd*, I, 25, 43; II, 310; Abdullah b. Mübarek, *Kitâbü'z-Zühd* (nşr. Habîbürrahman el-Azamî), Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye), s. 9, 80; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 165; VII, 131-134; Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Ömerî), s. 159; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 234, 235; II, 8; III, 161-162; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VI, 380-381; VIII, 243; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Sâvî), s. 192; a.mlf., *'Uyûnü'l-aşbâr*, II, 312; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IV, 176, 265-266, 286-287, 352; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 110; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, II, 247; V, 513; VII, 215; Serrâc, *el-Lüma*, s. 397; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 84-87, 119-122; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 611-612; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 126, 177-179; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I, 120; IV, 135; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-sâfve*, III, 213-215; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1985, s. 65-66; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 65-66, 146; II, 181; V, 331-332; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 101-102, 119; a.mlf., *el-Lübâb*, I, 46; II, 314; a.mlf., *Üsdü'l-gâbe*, V, 391; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela*, IV, 28, 48-50, 585; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 61-80*, s. 533-535; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 601, 618; İbn Tagrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, I, 132; Münâvî, *el-Kevâkib*, I, 177; Zirikî, *el-A'lâm*, IX, 76-77; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü kabbâ'li'l-'Arab*, Beyrut 1388/1968, II, 726-727; Ali Sâmi en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1978, III, 114-115.

MUSTAFA BİLGİN

HERMES

Çeşitli kültürlerde
değişik isimlerle anılan
mitolojik veya yarı mitolojik
bir şahsiyet.

Dinler tarihiyle felsefe ve bilim tarihlerinde geriye doğru gidildiğinde ortak bir kutsal şahsiyetten söz edildiği görülür. Değişik gelenek ve kültürlerde farklı isimlerle anılan bu şahsiyet Greko-Latin literatüründe Hermes Trismegistos (aş. bk.) diye şöhret bulmuştur. Bu kişinin felsefe, bilim ve edebiyat tarihlerinde daha çok mitolojik veya yarı mitolojik niteliklere sahip bir şahsiyet olarak ortaya çıkmasına karşılık dinler tarihinde bir peygamberle özdeşleştirilmesi dikkat çekicidir. Bazı müellifler eski Mısır dinindeki Thoth'u, Müsevîlik'teki Uhnuh'u, Budizm'deki Buda'yı, Zerdüştilik'teki Hôşeng'i ve İslâm'daki İdrîs'i onunla birleştirmişlerdir. Meselâ Taberî ve Fahreddin er-Râzî'ye göre İbrânîler'in Uhnuh'u ile Kur'ân-ı Kerim'deki İdrîs aynı şahıstır (*Târîhu't-Taberî*, I, 103; *Mefâtihu'l-gayb*, XXI, 233-234). Bîrûnî ise İdrîs'in Buda olabileceğini düşünmektedir (*el-Âşârü'l-bâkiye*, s. 188). Bazıları da birkaç Hermes'ten söz edilebileceğini ileri sürmüşlerdir (İbnü'l-Kiftî, s. 346-350). İlgili rivayetler arasındaki farklılıklara rağmen Hermes motifinin bütün kültür ve medeniyetlerde asgari şu üç ortak özelliğe sahip bulunduğu görülmektedir: a) Bir şekilde tufanla beraber anılır; b) Bütün kültürlerde seçkin, bilgili, nebî veya velî bir kişi olarak gösterilir; c) En önemlisi bütün geleneklerde onun yüce bir makama (semâya) çıktığı düşünülür.

Hermes isminin kökeni hakkında farklı görüşler vardır. Kelimenin aslının Süryânîce olduğunu ve "âlim" anlamına geldiğini söyleyenlere göre Hermesü'l-Herâmîse tamlaması da "âlimlerin âlimi" demektir. Mandeistler nur meleklerinden Zehrun'u güneş feleğiyle özdeşleştirdiklerinden Hürmüz veya Hermez adının buradan geldiği ve daha sonra bunun Sâbîler tarafından Hermes'e dönüştürüldüğü muhtemel görülmektedir; çünkü Sâbîler Mısırlı Hermes'i kendi peygamberlerinden biri olarak tanıyorlardı. İbrânîler'e göre onun adı Uhnuh'tur ve "ders vermek, inâbe vermek" ya da "aydınlatmak" anlamlarını taşımaktadır (*EJd.*, VI, 793). Bu durumda Uhnuh ismi "çok ders vermek, çok ders çalışmak" anlamlarını içerir; Arapça'daki İdrîs de bundan türe-